כיכר העיר

בימה ליהדות ישראלית

השבת והחיים

עורך: אבי שגיא

גיליון מספר 2 / תשע״ח

כרמל • ירושלים פנים – איגוד ארגוני יהדות ישראלית

כיכר העיר – בימה ליהדות ישראלית
גיליון מס׳ 2 – תשע״ח | **השבת והחיים**

עורך: אבי שגיא
יו״ר מערכת: מיכל ברמן
חברי המערכת: אודיה גולדשמידט, גילי זיוון, מוטי זעירא, שלומי פרלמוטר, שלומית רביצקי טור־פז
ראשת מיזם שבת UNPLUGGED: רות קבסה-אברמזון

כריכה קדמית: אריק וייס, אישה מדליקה / טבעת פמוטים, כסף, 2017.
כריכה אחורית: אריק וייס, kiddush to go, כסף וזהב, 2015.

חלק מהשירים המופיעים בגיליון הם באדיבות כתב העת ״משיב הרוח״.
המערכת מודה לכתב העת ולכותבים.
שאר השירים: © כל הזכויות שמורות למחברים ולאקו״ם.

הפקה:
עריכה לשונית: בני מזרחי
עריכה גרפית:
טיפול בזכויות יוצרים: נעה נתנאל

לתגובות ולהצעות: michal@panim.org.il

כתב העת מוקדש לזכרו של מיכאל בהט ז״ל, חבר קיבוץ כפר בלום, מחלוצי ההתחדשות היהודית בחינוך, בהגות ובמעשה.
גיליון זה רואה אור בתמיכת קרן אבי חי, עמותת שערים ומיזם שבת UNPLUGGED.

מסת״ב 978-965-540-704-4
© כל הזכויות שמורות
נדפס בישראל, תשע״ח / 2017
Printed in Israel

בַּשְּׁבִיעִי / שחר־מריו מרדכי

רִבּוֹן כָּל הָעוֹלָמִים,
עָשִׂיתָ אֶת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ שִׁשָּׁה יָמִים
וּבַּשְּׁבִיעִי – זֶה לֹא נָכוֹן מָה שֶׁאוֹמְרִים: "שָׁבַת מִכָּל מְלַאכְתּוֹ".
כִּי בַּשְּׁבִיעִי אַתָּה מַרְחִיב לִבִּי וּמַגְדִּיל לַעֲשׂוֹתוֹ.
שֶׁבְּכָל שְׁבִיעִי נִמְלָא לִבִּי אוֹר
וְשָׁב הַיָּם בְּלִבִּי אֶל מְקוֹמוֹ,
וְעַל גָּבְהוּ נִתְלֶה רָקִיעַ וְכוֹכָבָיו יֵיטִיבוּ זְהֹר
וְתֵרָאֶה הַיַּבָּשָׁה.
וְיוֹצֵא לִבִּי נֶפֶשׁ חַיָּה.

שָׁלוֹם עֲלֵיכֶם, מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת,
כְּבָר זְמַן שֶׁתָּבוֹאוּ;
יָפָה הַבַּיִת עַל כֵּלָיו.
מַלְאֲכֵי עֶלְיוֹן, זֶה לִבִּי הַשָּׁר אֶת
תֹּם הַחֹשֶׁךְ וְהַתֹּהוּ,
שֶׁאַהֲבָה יֵשׁ בֵּין כְּתָלָיו.

(מתוך גיליון יט של "משיב הרוח")

תוכן העניינים

שחר־מריו מרדכי / בשביעי (שיר) 3

אבי שגיא
דבר העורך: על השבת 7

מיכל ברמן
השבת והחיים 14

רות קבסה-אברמזון
שומרות/זוכרות 19

אבישי חורי / ללא כותרת (שיר) 22

שרגא בר־און
ויהי ערב ויהי בוקר ותהי השבת:
על בריאת השבת בסיפור הבריאה ומשמעותה לימינו 23

חזקי שוהם
שבת הצריכה 37

ליאון וינר דאו
השבת כקדושה במרחב־זמן 41

גלית יגר / ללא כותרת (שיר) 46

רגב בן דוד
לחדש את השבת מתוך המורשת:
שש הצעות ל"הלכה ואגדה" של שבת 47

אריאל פיקאר
שבת ישראלית – מאגדה להלכה 56

ליאור טל־שדה
שבת ישראלית – לאור יסודות השבת המסורתיים ומשנתו של ביאליק 69

דרור בונדי
האתגר: חידוש השבת בישראל
כישלונה של השבת התרבותית..... 89

רות קרא־איוונוב קניאל
שבת נשית בקבלה:
על ההתחדשות הרוחנית שמזמנת לנו השבת 104

יניב מזומן / ללא כותרת (שיר) 116

פגי סידור
שבת – מן הפרטיקולרי לאוניברסלי 117

תהילה פרידמן
שיחה דתית על שבת־לכתחילה.....125

אליזבט גולדווין
ועדות הסכמה מקומיות לעניין השבת.....133

גיל נתיב
למען ינוח רכבך 139

דוד מור / הבדלה (שיר) 142

יעקב מעוז
בריאה ובחירה בקידוש לערב שבת:
מחשבות על אלהים, אדם וחברה בעקבות טקס הקידוש של ערב שבת143

יהודה מימרן
תכלית מעשה שמים וארץ 154

עינט קרמר
שבת ישראלית: מסרים מתחדשים עבור העידן הצרכני 163

יותם זיו
על קבלת השבת: שירים בצל האקליפטוס 171

ביני (בנימין) אשכנזי
באה שבת באה מנוחה?..... 181

השבת כקדושה במרחב־זמן

ליאון וינר דאו*

במסה "השבת" אברהם יהושע השל פותח צוהר ליופייה ולעומקה של השבת. היהדות, טוען השל, הינה "דת של הזמן שעניינה קידוש הזמן".[1] כתוצאה מכך, היהודי – להבדיל מן האדם המצוי, המשריש את התמצאותו במרחב הפיזי – מעמיד את קיומו על גלי הזמן. משמעות השבת, לפי השל, היא "לחגוג את הזמן ולא את המרחב; בששת ימי המעשה, אנו חיים מתחת לעול חפצי המרחב; ובשבת אנחנו מכוונים לקדושה בזמן".[2] ללא ספק, השל, בדרכו הפיוטית, מצליח לתפוש ולתאר שורש חשוב המזין את השבת. השבת היא "מעין עולם הבא" בזכות 25 השעות, שבמהלכן אנו חיים בזיקה אל הזמן ומקבלים את מרותו: השבת נכנסת ויוצאת בעל כורחנו עם אירועי הטבע, תנועותיו של הקוסמוס, שקיעת החמה ביום שישי וצאת הכוכבים ביום שבת. בין נקודות אלו משתרעת השבת לא כחלל שאותו ניתן למלא, אלא כרצף זמן שלפי קצבו ניתן לצעוד.

ואולם, יפה ככל שיהיה, תיאורו של השל חסר מרכיב חיוני להבנת מהותה השבת. בספרו טובע השל ביטוי ייחודי, המקפל במילותיו את תפישתו של השל בדבר המרחב: "השבתות הינן הקתדרלות האדירות שלנו".[3] משפט זה מגלה יותר מכול את מגמתו של השל: הוא

* עמית מחקר, מכון שלום הרטמן.

1 Abraham Joshua Heschel, *The Sabbath: Its Meaning for Modern Man* (New York: Farrar, Straus, and Giroux, 1988), עמ' 8. התרגום שלי. כאן ובציטוטים אחרים לאחר ההפניה לגרסה המקורית, אפנה גם לתרגום בעברית של אלכסנדר אבן־חן, אברהם יהושע השל, **השבת** (תל אביב: ידיעות, 2008), עמ' 27.

2 שם (10, 30).

3 שם (8, 28).

מתפלמס עם תפישה דתית – בעיקר נוצרית – המעניקה חשיבות דתית למרחב, ונדמה כי הקדושה יכולה להתנקז לאזור מסוים של היקום. ואולם, השל תובע הפרדה חדה מדי בין זמן לבין מרחב, וכתוצאה מכך הוא מפספס את התובנה המשמעותית ביותר של השבת.

החכמים, בעיצובם את השבת המקראית, השכילו להבין שאין אפשרות להפריד בין זמן לבין מרחב. לימים, בתחילת המאה ה־20, המתמטיקאי הרמן מינקובסקי, בעקבות תורת היחסות הפרטית של איינשטיין, הגיע לאותה מסקנה וכינה מציאות ארבע־ממדית זו בשם "מרחב־זמן" (spacetime). השבת הינה עדות למרחב־זמן, ושמירתה משיבה על פנהּ את הרקמה הטבעית המתבקשת בין זמן למרחב בקוסמוס. כדרכם, חז"ל לא עוסקים בהגדרות מופשטות או מילוליות. לכן, על מנת להבין את תפישתם, עלינו להביט אל ההלכה, המבטאת באמצעות המעשה המעוצב את האופן שבו הקדושה מקבלת ממד ממשי בעולם.

המקום המתבקש להתחיל הוא באמירה הראשונה של מסכת המשנה, הפותחת את טיפולם ה"שיטתי" של החכמים בדיני שבת. במה עוסקת המשנה הראשונה של מסכת שבת? לא בהגדרת זמן כניסת שבת, לא בדיני בישול, וגם לא בשלל החיובים של היום; היא מתחילה במלאכות האסורות בשבת, ומתוכם דווקא באיסור ההוצאה של חפץ מרשות היחיד לרשות הרבים. בבואם לדון בשבת, נקודת ההתחלה של החכמים – נושא המעסיק אותם לאורח כל המסכת – הינה "יציאות השבת" – בתפר שבין פנים לחוץ, בחלוקת מרחבים, בהגדרת הגבול שבין רשות היחיד לבין רשות הרבים. לאמור, המשנה מעמידה את תחילת הדיון בשבת באותו האופן שבו מעמידה התורה את השבת בפרשת המן: "רְאוּ, כִּי־ה' נָתַן לָכֶם הַשַּׁבָּת עַל־כֵּן הוּא נֹתֵן לָכֶם בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי, לֶחֶם יוֹמָיִם; שְׁבוּ אִישׁ תַּחְתָּיו, אַל־יֵצֵא אִישׁ מִמְּקֹמוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי" (שמות טז כט). משמע, יש לאדם "מקום" משלו, ועקרון־יסוד בשבת הינו לא לעזוב אותו במהלכה. הנביא ירמיהו מוסיף לרעיון זה את האופן שבו אנחנו יוצרים קשר בין הבית לבין החוץ על־ידי הוצאת החפצים שלנו: "כֹּה אָמַר ה' הִשָּׁמְרוּ בְנַפְשׁוֹתֵיכֶם וְאַל־תִּשְׂאוּ מַשָּׂא בְּיוֹם הַשַּׁבָּת וַהֲבֵאתֶם בְּשַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלִָם. וְלֹא־תוֹצִיאוּ

מַשָּׂא מִבָּתֵּיכֶם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת, וְכָל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ וְקִדַּשְׁתֶּם אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶת־אֲבוֹתֵיכֶם״ (ירמיהו יז כא-כב). התנועה הפשוטה, כביכול, של הזזת חפץ בין הפנים לחוץ, בין רשות היחיד לרשות הרבים, לא רק מהווה הפעלת כוח ושליטה על העולם, אלא היא מהווה מכשול למנוחת השבת, שכן היא מנפצת את הגבול התוחם את הפנים, שאותו אנחנו יוצרים בשבת ושאל תוכו אנחנו מצווים להתכנס.

משמעות הדבר: בעוד שסימן בולט של השבת הינו מרות הזמן וקידושו, הקדושה הכוללת שאליה היא שואפת קשורה קשר עמוק גם למרחב הימצאות אדם – היינו, ביתו. בשבת, איננו בורחים מן העולם המוחשי־מרחבי, שאליו אנחנו מושלכים ובתוכו אנו חיים. אלא, השאיפה הגדולה בשבת היא להשתרש עמוקות בעולם הזה ולצקת אל תוכו קדושה אשר, בגין היותה ערטילאית, לרוב חומקת ממנו. הסוד הכמוס של השבת הינו בקביעה המפתיעה, שהדרך שבה ניתן לשבץ את האינסוף אל תוך מרחב־זמן סופי, היא על־ידי התכנסות פנימה לאזור תָחום ומצומצם, באמצעות פעולה המצריכה את האטת התנועה. ר׳ יהודה אלטר לייב מגור, בעל **השפת אמת**, מרבה לתאר בתורותיו את אותה ״נקודה פנימית״ שאליה האדם מגיע בשבת; הצמצום בַמרחב הולך וסוגר על האדם, עד שהוא מגיע למנוחה עמוקה, נטולת תנועה כלשהי. רק ברגע זה, כשהתנועה פוסקת, יש באדם היכולת לצלול פנימה למלוא עומקו, שכן הוא נסוג מן המרחב שחיצוני לו. ואולם, היעדר תנועה זה איננו קביעה מרחבית בלבד. עיצובם של חז״ל את השבת, כמו תורת המרחב־זמן של מינקובסקי, בא ללמד אותנו כי אין להפריד בין מרחב לבין זמן – לא בחולו של מרחב־זמן, ולא בקדושתו של מרחב־זמן.

וראו פלא, מסכת עירובין מפעילה כוח עצום כנגד אותה בקשה של המשנה הראשונה במסכת שבת, המכוננת הפרדה ברורה בין רשות היחיד לבין רשות הרבים. לכאורה, לפנינו מעקף משפטי, השומט את הקרקע מתחת לקביעה של המשנה בשבת. ואולם, סירוב זה לקבל את תביעתה של המשנה באשר להפרדה חדה בין בית לחוץ איננו סירוב כפשוטו. אלא, מגמתה של מסכת עירובין חושפת את האינטואיציה הבסיסית של ההלכה כמערכת נורמטיבית־דתית, הטוענת שהקדושה

איננה נחלתו של הפרט. היא נכסהּ של הקהילה, ומימושה יתרחש אך ורק במרחב של הכלל. בכך שהחכמים מושכים את גבולות הבית כלפי חוץ על־ידי העירוב, הם מכריזים כי לשבת ממד קהילתי מובהק. היא איננה נחלתו של היחיד.

נוצר בשבת אפוא מרקם של מרחב הפרט – מרחב הכלל – זמן קוסמי. עם כניסת השבת, הפרט נסוג פנימה, הוא וחפציו, והתנועה מאטה. ואולם, טענת החכמים, שהיא גם דרישתם, היא כי בו־בזמן שהאדם מתכנס פנימה למרחב ביתו, המרחב הקהילתי נפתח בפניו כאפיק להרחבתה ולהעצמתה של אותה הקדושה המזוקקת, המבעבעת מתוך מעיין ביתו. השבת, כפי שקיבלנוה מהחכמים, מאפשרת לאדם למשוך החוצה את קדושת הבית, עד שהיא מגיעה אל תחום שבת. לפי סברתם של החכמים, תחום שבת הינו הרגע – או, ליתר דיוק, המיקום – אשר מעֵבר לו אין ביכולתו של האדם להנכיח את המרקם הנחוץ בין מרחב לזמן, המתגלה בשבת. חריגתו של האדם מעֵבר לתחום שבת מונעת ממנו להכניס את קדושת המרחב־זמן שאפשרי עבור אותה ישות אישית־קהילתית הממשת את השבת, שהוא חלק ממנה. אם לתת ביטוי מוחשי־נורמטיבי לרעיון זה: שלל האמצעים שהמודרנה מעמידה לרשותנו כדי להתגבר על מרחבים עצומים בתוך שעות, או דקות, שניות או אפילו מאיות של שניות – כגון כלי תחבורה, טלפונים, מחשבים – הינם אסורים, שכן הם מעוותים את היחס הטבעי בין זמן למרחב. דרכם אנחנו כובשים מרחב־זמן, ולא נמצאים בזיקה אליו.

ממד ציבורי זה של השבת פותר תעלומה נוספת באשר למשנה הראשונה של שבת. אם המשנה עניינה להנהיר את הגבול בין פנים לחוץ, מדוע היא עוסקת דווקא בעני שעומד בחוץ ובבעל הבית שבפנים? התשובה מסתתרת בגוף המשנה: העני ממוקם בחוץ, מחוסר בית. לכן, אין זה פלא שהוא עומד, שכן הוא לא זוכה למהות השבת: לשבת, בפנים, בתוך הבית. כך שבאמצעות היחסים בין בעל הבית לבין העני, החכמים מתייחסים במובלע למרכיב מהותי נוסף של השבת: היותה שוברת היררכיה. "שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂיךָ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִּשְׁבֹּת לְמַעַן יָנוּחַ שׁוֹרְךָ וַחֲמֹרֶךָ וְיִנָּפֵשׁ בֶּן אֲמָתְךָ וְהַגֵּר" (שמות כג יב). לשבת ממד קהילתי מובהק. משמע, השבת שלי

"בפנים" איננה שלמה, איננה חדורת קדושה, כל עוד העני עומד בחוץ. כשזה המצב, נוכל (ואף ניאלץ) להמשיך להעביר חפצים כגון אוכל, בגדים, וכדומה, מבית לַחוץ. כאמור, מעשה זה מנוגד לאותו מרקם מרחב־זמן שהשבת מכוננת. במקרה שכזה, התוצאה הטובה ביותר העומדת לרשותנו הינה שבעל הבית והעני "פטורים" מן העונש – בבחינת "לא חייב". ואולם, "פטור" אינו מהווה קטגוריה דתית ששואפים אליה. על מנת להשלים את השבת ולהגשים את מלוא פוטנציאל הקדושה הטמון בה, נצטרך לעשות את מה שהמשנה, בדרכה הלקונית, איננה מעיזה להציע אלא בעקיפין: להזמין את העני פנימה אל תוך המרחב הפרטי שלנו, שבו אנחנו שובתים. רק כך קדושת השבת מסוגלת להגיע למימושה. שכן קדושת המרחב־זמן של השבת מניה וביה מתפשטת עד קצותיו של כלי הקיבול שלה, עד לתחום השבת, והיא חלה על כל מה וכל מי שנמצא בגבולותיו.